

ELENA POP HOSSU-LONGIN ȘI MIȘCAREA FEMINISTĂ DIN TRANSILVANIA

Particularitățile dezvoltării istorice în Transilvania celei de a II-a jumătăți a secolului al XIX-lea au imprimat mișcării feministe de aici un specific aparte. Astfel, concomitent cu orientarea spre îmbunătățirea educației culturale și familiarizarea cu realitățile politice existente în Transilvania acelei vremi s-a impus și luarea de atitudine față de aceste realități. Reprezentantele de seamă ale mișcării femeilor din Transilvania: Emilia Rațiu, Maria Baiulescu, Felicia Rațiu, Elena Pop Hossu-Longin și alte remarcabile figuri ale mișcării feministe din acea epocă au militat pentru emanciparea cultural-națională și politică a femeii. În această privință Elena Pop Hossu-Longin a fost o prezență remarcabilă și un strălucit exemplu.

Nu avem intenția de a face un studiu monografic¹, ci doar de a consemna câteva dintre aspectele mai importante ale activității ei pe tărâm cultural, publicistic și în special național-politic pînă în anul 1918.

S-a născut la Băsești în anul 1862 ca a doua fiică a lui George Pop de Băsești și a Anei născută Lemeny. Crescută și educată cu multă atenție și îngrijire de către părinți, în climatul frământărilor național-politice în care un rol de seamă l-a jucat chiar tatăl său, ea a ajuns a fi familiarizată cu situația din Transilvania, încă de acasă. Nu este deci surprinzătoare evoluția ulterioară, precum și implicarea numelui ei într-o mulțime de acțiuni cultural-naționale și chiar politice. Acestea reies cu pregnanță nu numai din activitatea sa consemnată în documentele vremii, dar și din scrierile publicate în presă, unele înmănunchiate în volumul „Amintiri”, dar mai ales din corespondența depusă, împreună cu documentele tatălui și soțului, într-un fond ce le poartă numele, la Biblioteca Centrală Universitară din Cluj-Napoca.

Dotată deci cu deosebite calități intelectuale, cu bogate cunoștințe literare, social-economice și politice², ea a fost sfetnică devotată a tatălui său în luptele naționale, încurajatoarea acțiunilor desfășurate pe acest plan, începînd cu ale tinerilor elevi și studenți și pînă la cei mai încercați luptători. De asemenea, ca soție a cunoscutului avocat, publicist, memorialist și fruntaș politic, Francisc Hossu-Longin, a avut posi-

¹ O schiță monografică în două părți i-a fost consacrată de V. Achim, în *Marmatia*, III, 1977, p. 298—308; IV, 1978, p. 493—514. Vezi și idem, *Elena Pop Hossu-Longin, reprezentantă de frunte a feminismului românesc din județul Hunedoara*, în *Sargeția*, XIII, 1977, p. 421—430.

² Citea încă de la 15 ani *Convorbiri Literare* și *Familia* la care o abonase tatăl (I. Georgescu, *George Pop de Băsești, 60 de ani din luptele naționale ale românilor transilvăneni*, Oradea, 1935, p. 32—33; L. Ghergariu, *Elena Pop Hossu-Longin*, în *Transilvania*, nr. 5—6, 1940, p. 165.

bilitatea să-l sprijine și să-l secondeze, dovedindu-se a fi fost o demnă tovarășă de muncă și viață.

O bună parte a activității sale cultural-educative a desfășurat-o în cadrul reuniunilor de femei, la început în Sălaj și apoi la Deva.

Întemeiate cu scopul de a sprijini sistemul educațional al fetelor prin înființarea de școli și cămine pentru ele, de a educa tinăra generație, de a încuraja portul național, literatura, muzica, industria casnică, reuniunile se transformă treptat în focare de răspîndire a culturii și literaturii române, de cultivare a sentimentului național.

Elena Pop Hossu-Longin a fost una dintre întemeietoarele și animatoarele unor asemenea reuniuni. Strădaniilor ei se datorește întemeierea „Reuniunii femeilor române sălăjene“, al cărui scop era „înaintarea învățămîntului popular și a industriei de casă“. În însuflețitoarea vorbire pe care o ține la adunarea de constituire a reuniunii la 18 noiembrie 1881, pledează pentru realizarea scopului reuniunii, acela de a da femeilor o educație solidă românească, a le învăța să-și iubească și să-și păstreze limba, să cultive industria de casă³.

Căsătorindu-se în 1882 cu avocatul Francisc Hossu-Longin, se mută la Deva, unde activa soțul ei. Acolo și-a continuat munca participînd la viața culturală și națională cu aceeași rivnă, punînd bazele „Reuniunii de femei din comitatul Hunedoara“. Primul pas a fost făcut la 8 septembrie 1886, cînd s-au strîns într-o conferință femeile din jurul Devei și au hotărît întemeierea unei reuniuni a femeilor din comitat. La 15 octombrie Elena Pop Hossu-Longin a lansat un apel în care se spunea: „Reminiscențele unui trecut glorios ne îndeamnă să intrăm și noi pe arena activității ca și celelalte surori din patrie, prefixîndu-ne o țintă și stăruind din răputeri pentru realizarea ei. Femeia română a fost în toate timpurile soție bună, mamă de model, dar niciodată sfera ei de activitate nu se mărginește numai în cercul strîns al căsniciei [...] româncele modernă a secolului a avut și are, azi mai mult ca oricînd, datorința față de dulcea sa națiune“⁴. Adunarea de constituire a avut loc în 30 octombrie 1886.

Pornind de la constatarea că industria de casă era prea puțin dezvoltată, orientează activitatea reuniunii în primul rînd spre înaintarea ei și în al doilea rînd spre ajutorarea fetițelor și văduvelor sărace⁵. Planul de muncă expus de Elena Pop Hossu-Longin în adunarea de constituire evidențiază tocmai asemenea preocupări: „Nicăieri nu poate fi mai motivat ca la noi — zice d-sa — că punem mare pond pe dezvoltarea rațională a industriei noastre de casă, căci nicăieri nu vedem dezvoltat gustul poporului în atîtea forme deosebite și variate, ca la noi [...]. Tenacitatea cu care și-a păstrat poporul românesc prin secolii originalitatea și caracterul său este cu drept cuvînt de admirat“⁶. Militea-

³ *Luceafărul*, nr. 11—12, 15 iunie 1906, p. 257 (articolul a apărut cu ocazia jubileului de 25 de ani al reuniunii); Elena Pop Hossu-Longin, *Amintiri. 1880—1930*, Cluj, 1932, p. 7; V. Achim, *Elena Pop Hossu-Longin (I). Schiță monografică*, în *Marmatia*, III, 1977, p. 301.

⁴ Elena Pop Hossu-Longin, *op. cit.*, p. 17.

⁵ Idem, *op. cit.*, p. 17—18.

⁶ *Ibidem* (Planul de muncă și luptă al Reuniunii desfășurat de Elena Pop Hossu-Longin în adunarea de constituire de la 30 oct. 1886).

ză, deci, pentru încurajarea portului național, cunoscut la oraș doar din albumele lui Dimitrie Comșa, după cum remarca Elena Pop Hossu-Longin. După organizarea expoziției din 1881 de către „Astra” la Brașov, s-a prins gust pentru costumul săliștenesc, care era greu de procurat, ne mărturisește Elena Pop Hossu-Longin, iar dorința femeilor de a purta costume naționale la serbările culturale nu putea fi satisfăcută. Se aduceau costume populare din România printr-o comandă specială. Se impunea astfel necesitatea înființării unui atelier⁷. Adunarea generală a „Reuniunii femeilor române din Hunedoara” a hotărât, în 14 februarie 1906, înființarea unui asemenea atelier de țesătorie, cu conducerea și pregătirea lucrărilor fiind încredințat un comitet în frunte cu vicepreședinta reuniunii, Victoria Erdeley⁸.

Un an mai târziu, președinta reuniunii, Elena Pop Hossu-Longin anunța în adunarea generală din 28 februarie deschiderea „Atelierului de țesături și cusături din Orăștie”. La 1 ianuarie 1907 a intrat în funcțiune primul război de țesut — sistem țărănesc sub conducerea Victoriei Erdeley și a tinerei Tiberia Barcianu și în care lucrau 10—20 țărânci⁹. În cuvîntul rostit la deschidere Elena Pop Hossu-Longin a spus: „Dorim și voim ca acest atelier să fie o zală între noi femeile cu carte și țărâncile noastre, drept dovadă a dragostei ce le păstrăm pentru neîntrecuta lor vrednicie și hărnicie. Dorim și voim ca produsele lor măiestre să devină o podoabă caracteristică în toate casele românești, un titlu de mîndrie datorită inteligenței femeilor noastre de la țară. Fie deci ca această poveste a neamului în culori și în chipul minunilor ieșite din acul și războiul românesc, să devină un izvor de inspirație pentru noi, precum și celor ce ne vor urma și cari odată chemați vor crea arta și ornamentica românească pe baza creațiunilor originale păstrate în sinul poporului nostru”¹⁰.

Exemplul celor de la Deva a fost urmat și de „Reuniunea femeilor din Sibiu” care, la 3 martie 1907, a inaugurat pe lângă Școala de menaj o secție de țesături și cusături românești¹¹.

Roadele muncii lucrătoarelor din Orăștie au fost valorificate într-o expoziție cu vînzare, un an mai târziu, cu prilejul adunării generale a Asociațiunii de la Șimleul Silvaniei, constituind un motiv de admirație și atracție pentru vizitatori¹².

Vorbind peste cîțiva ani despre rezultatele obținute în cadrul atelierului, Elena Pop Hossu-Longin arăta că s-a muncit mult pentru adunarea și redarea celor mai caracteristice modele și cusături românești. „În atelier — spunea ea — se formează și iese la iveală tot mai mult un stil specific românesc, inspirîndu-se porniri noi din veșnic frumoa-

⁷ *Luceafărul*, nr. 4, 15 februarie 1906, p. 95; Elena Pop Hossu-Longin, *op. cit.*, p. 25.

⁸ *Luceafărul* (1906), nr. 4, 15 februarie, p. 95; nr. 19—20, 15 noiembrie, p. 420.

⁹ Se confecționau țesături populare originale, putîndu-se comanda rufărie, garnituri de masă, covoare, perdele, piese de îmbrăcăminte etc. (Elena Pop Hossu-Longin, *op. cit.*, p. 27).

¹⁰ *Luceafărul*, nr. 7, 1 aprilie 1907, p. 140.

¹¹ *Ibidem*; *Tribuna*, nr. 47, 12 martie/27 februarie 1911, p. 5.

¹² *Luceafărul*, nr. 18, 15 septembrie 1908, p. 400.

sele produse ieșite din sufletul original al poporului nostru¹³. S-au creat în cadrul lui și piese de îmbrăcăminte de vară pentru femei și copii cu cusături originale, contribuind la introducerea portului național la toate manifestările culturale românești. Totodată atelierul a fost și o școală pentru cele 70—80 lucrătoare care s-au perindat, ele putându-și câștiga mai apoi singure existența, dacă doreau¹⁴. În raportul pe anul 1911 al reuniunii se consemna faptul că în atelier lucrau 14—15 femei la 6 războaie, suma câștigată fiind de 5775 coroane¹⁵.

La adunarea generală jubiliară a „Reuniunii femeilor române din comitatul Hunedoara“, Elena Pop Hossu-Longin mărturisește intenția de a lărgi activitatea atelierului, urmînd ca în viitor să cuprindă toate ramurile industriei țărănești: încrestăturile în lemn, olăritul, un curs de dantelărie etc.¹⁶.

Reînvierea meșteșugurilor tradiționale prin dezvoltarea industriei de casă a constituit o preocupare permanentă a Elenei Pop Hossu-Longin, revenind și insistînd asupra acestei întreprinderi fie prin viu grai, în cuvîntările ținute cu diverse ocazii, fie prin scris, în articolele publicate.

La adunarea generală a Reuniunii femeilor române hunedorene, din 26 martie 1911, subiectul avîntatului ei discurs a fost industria de casă, arătînd că aceasta constituia o direcție nouă ce se manifestă în întreaga monarhie austro-ungară, pe teren social și cultural: „Industria de casă este azi o temă care agită cu deosebită luare aminte toate spiritele [...] Întreaga literatură mai de seamă, muzica, artele frumoase, arhitectura, ornamentica [...] în diferitele ei manifestări se inspiră toate din izvorul fecund al artei populare. A ajuns timpul nostru la o epocă, care poartă în toate pornirile ei, timbrul suav luat direct din creațiunile geniului țărănesc...“¹⁷.

Aceeași temă este reluată în articolul „Despre industria noastră țărănească“ publicat în „Gazeta Transilvaniei“. Autoarea se referă la bogăția și originalitatea industriei populare, ceea ce explică interesul tot mai intensiv manifestat față de ea. Totodată pleda pentru încurajarea și dezvoltarea artei populare și evidențierea specificului ei național: „Tot ce ne deosebește de alte neamuri — spune ea în încheiere — formează o forță de rezistență a neamului nostru și aceasta o datorăm mare parte țărăncii române și geniului ei creator și conservator!“¹⁸. Această luare de poziție ne îndreptățește să subliniem faptul că Elena Pop Hossu-Longin se dovedește a fi fost o bună cunoscătoare a realităților vremii, a curentelor sociologice, precum și a celor literare specifice primului deceniu al sec. XX. Propaganda ei spre dezvoltarea industriei de casă nu înseamnă o încadrare rigidă în moda timpului și în curentele vremii; o făcea convinsă fiind că reînvierea tradițiilor popu-

¹³ Elena Pop Hossu-Longin, *op. cit.*, p. 28 (art. *Reuniunea femeilor române din comitatul Hunedoarei*).

¹⁴ Idem, *op. cit.*, p. 34 (art. *Un nou Apel adresat băncilor române ca să contribuie la sprijinirea „Atelierului“ din Orăștie*).

¹⁵ *Tribuna*, nr. 60, 15/28 martie 1911, p. 5.

¹⁶ Elena Pop Hossu-Longin, *op. cit.*, p. 36; V. Achim, în *Sargeția*, XIII, 1977, p. 428.

¹⁷ *Tribuna*, l.c.

¹⁸ Elena Pop Hossu-Longin, *op. cit.*, p. 114; V. Achim, *op. cit.*, p. 429.

lare sub toate aspectele, a portului național, a artei populare, cu specificul și originalitatea ei însemna păstrarea ființei naționale.

Evocînd anii de înființare ai Reuniunii femeilor din ținuturile hunedorene, precum și activitatea desfășurată în cadrul ei, într-o scrisoare adresată adunării generale a reuniunii la Deva, în 27 septembrie 1919, Elena Pop Hossu-Longin spunea: „Mare și sfîntă chemare și-a impus Reuniunea, cînd întemeietoarele ei au desfășurat steagul și au depus juruință solemnă de a păstra sub cutele lui mintuirea ființei și sufletul nostru românesc. Au făcut făgăduință de a fi păstrătoarele trecutului nostru consfințit prin lupte multe și grele [...]. Și-au impus aceste femei române, ca prin rostul Reuniunii să facă cultul datinilor și obiceiurilor frumoase strămoșești, să facă propaganda însuflețită și neadormită spiritului național”¹⁹.

Despre rolul jucat de reuniunile de femei în mișcarea cultural-națională și în general despre rolul femeilor române în lupta pentru emancipare națională vorbește în salutul adresat Congresului Reuniunilor femeilor române ce a avut loc la Brașov în 17 iunie 1913²⁰. Aceeași idee, dar mai amplu dezvoltată, Elena Pop Hossu-Longin a reluat-o cîțiva ani mai tîrziu, în preajma jubileului de 75 de ani de la înființarea Reuniunii din Brașov, prilejuindu-i o trecere în revistă a istoricului și rolului acestor reuniuni: „Că ce înfrîurire binefăcătoare au avut aceste reuniuni femeiești în lupta aprigă de deznaționalizare, a deceniilor trecute, trăite sub stăpînirea străină, abia se pot evalua [...]. Harnicile române grupate în jurul reuniunilor lor făceau cultul celui mai nobil idealism național [...] fiind străbătute toate de cea mai însuflețită tendință de a fixa în toate acțiunile lor ideea națională. Statutele formau pavăza unde clo-coteau cele mai aprinse sentimente naționale sub scutul cărora se făcea cea mai estinsă propagandă de a întări în suflete mîndria națională, cultivarea doinei și datinilor noastre, care formau puntea de aur între trecut și viitor”²¹.

O altă direcție înspre care și-a îndreptat atenția și a activat intens a fost cea a „Astrei”. Participă la început împreună cu tatăl său la prima adunare generală ținută în Sălaj, la 1878 unde are prilejul să fie alături de G. Barițiu, I. Bologa, I. Hodoș, I. Vulcan²², sau cea de la Turda, în 1880. Aici, participă la adunarea generală a Asociațiunii și apoi la consfătuirea ce a avut loc în casa dr. I. Rațiu, consfătuire ce a premers înființarea P.N.R.²³.

Mai tîrziu, la Deva, ea însăși sprijină și activează în cadrul despărțămîntului. În 1899, în vederea adunării generale a Asociațiunii ce urma să se țină în Deva, ea le vorbește membrilor Reuniunii femeilor, cerîndu-le concursul la pregătirea acestei adunări: „e vorba să prezentăm poporul nostru la această adunare în număr cît mai mare, de o parte să-i stîrnim interesul față de scopurile mărețe ale Asociațiunii, de altă parte să-i dăm prilejul să cunoască eminenții bărbați care sînt grupați

¹⁹ Elena Pop Hossu-Longin, *op. cit.*, p. 38.

²⁰ *GazTrans*, nr. 121, 5/18 iunie 1913, p. 1.

²¹ Elena Pop Hossu-Longin, *op. cit.*, p. 44.

²² Idem, *op. cit.*, p. 70—71.

²³ Idem, *op. cit.*, p. 143.

în jurul Asociațiunii și care jertfesc atîta și ostenesec în interesul progresului nostru național²⁴.

Activitatea desfășurată în cadrul „Astrei” este concretizată și prin luările de cuvînt sau conferințele pe care le ține cu astfel de ocazii²⁵. O asemenea conferință a ținut, de exemplu, în comuna Odești, jud. Sălaj, cu titlul „Idea Națională”. Sublinia cu acel prilej că întreaga activitate a „Astrei” este în slujba propagării conștiinței naționale, a ideii naționale care călăuzește rodnică sa activitate ca un „luceafăr strălucitor”, țelul fiind „ceasul cel mare al eliberării” și constituirea României Mari²⁶. Ideea națională consideră că este „cel mai sfînt sentiment în care se comprimază toată structura unui popor mîndru de trecutul, prezentul și viitorul său”²⁷.

În articolul „Noi prin noi”²⁸, publicat în „Gazeta Transilvaniei”, se referă și la serbările „Astrei” de la Blaj, din vara anului 1911, exprimîndu-și nemulțumirea față de participarea nu prea numeroasă (doar 2431) a membrilor „Astrei”. Propunea ca în scopul atragerii publicului să se organizeze cu prilejul adunărilor generale expoziții privind industria țărănească, de cărți și documente vechi, lucrări de artă, toate acestea urmînd să întregescă apoi colecțiile muzeului²⁹. Dealtfel Elena Pop Hossu-Longin a pus în practică o parte din aceste idei enunțate, fiind organizatoarea unor expoziții de costume și țesături populare ca cea de la Hațeg³⁰, la Șimleul Silvaniei, Orăștie³¹ etc. A contribuit de asemenea la organizarea unor expoziții în străinătate. Din corespondența pe care o poartă cu George Moroianu aflăm despre strădania ei de a face cunoscută arta populară românească și în capitala Franței³². „Cred că o să placă mult formele și motivele originale, precum peste tot ornamentica clasică, de care se servesc românele noastre în țieșeturile și cosutorile lor. Chindisiturile care le depune romîanca meșteră pe pînza ei sunt vrednice de admirat și sunt o puternică dovadă a originii noastre latine...”, scria Elena Pop Hossu-Longin lui G. Moroianu în 1894³³. Prezentarea acestei colecții credea că va fi de un real folos cauzei naționale românești: „Dacă cituși de puțin am putea contribui și noi spre atingerea acestui scop, noi am fi prea mîndre și fericite”³⁴.

²⁴ Idem, *op. cit.*, p. 20—21.

²⁵ Volumul „*Amintiri*” cuprinde un mînunchi selectiv de asemenea cuvîntări și conferințe; majoritatea sînt însă de după 1918.

²⁶ Elena Pop Hossu-Longin, *op. cit.*, p. 87—88.

²⁷ Idem, *op. cit.*, p. 88.

²⁸ *GazTrans*, nr. 203, 17/30 septembrie 1911, p. 1, 2; Elena Pop Hossu-Longin, *op. cit.*, p. 102.

²⁹ *Ibidem*.

³⁰ Biblioteca Centrală Universitară Cluj-Napoca, colecția de manuscrise, fond Francisc Hossu-Longin, Corespondență, vol. VIII, fila 50—52. Corespondența Elenei Pop Hossu-Longin în legătură cu expozițiile organizate de reuniunile de femei vezi în fond. cit. mss. s. 283/1, 2.

³¹ *GazTrans*, nr. 177, 15/28 august 1913, p. 3.

³² Ș. Polverejan, *Corespondența lui George Moroianu (1891—1920)*, vol. I, Dacia, 1981, p. 104 (Elena Pop Hossu-Longin către G. Moroianu, Băsești, 22 iunie 1894).

³³ *Ibidem*.

³⁴ *Ibidem*.

Cițiva ani mai târziu, la Viena, cu sprijinul tineretului universitar din cadrul societății „România Jună“, a organizat o expoziție de cusături și țesături românești, care s-a bucurat de un frumos succes, câștigând admirația vizitatorilor³⁵. O altă expoziție la care a contribuit cu expozate a fost cea organizată la Londra în anul 1908³⁶.

Era, totodată, membră și sprijinitoare nu numai cu sfatul, dar și materialicește, a mai multor societăți culturale românești existente în Austro-Ungaria: „Astra“, „Societatea pentru fond de teatru“, societățile culturale ale studenților de la Cluj, Budapesta, Cernăuți, Viena, Graz³⁷.

Elena Pop Hossu-Longin a fost „una dintre cele mai înflăcărate și devotate reprezentante ale feminismului românesc din Transilvania“³⁸, după cum o caracteriza fostul președinte al despărțămintului Sălaj al „Astrei“. În articolul „În chestia feminină“, Elena Pop Hossu-Longin spunea: „Valurile ridicate pe terenul așezărilor sociale în epoca ce străbatem a atras în valvîrtejul lor și chestia feminină, la toate popoarele“³⁹. Referindu-se apoi la problemele de educație și pedagogie, ea era de părere că pedagogia „trebuie să fie în raportul său de educațiune feminină, nu numai modernă, dar și națională, străbătută în toate fibrele sale de evlavie trecutului binecuvîntat“⁴⁰. Pleda pentru emanciparea femeii, dar nu în detrimentul familiei. Trebuie să menționăm însă că Elena Pop Hossu-Longin a dovedit o înțelegere limitată a sensului implicării femeii în viața politică. Făcînd o comparație între articolele sale și cuvîntările ținute pînă în anul 1918 și cele din perioada interbelică, se observă o schimbare a opticii sale privind locul pe care trebuia să-l ocupe femeia în viața politică. Pînă la 1918 a militat pentru participarea activă a femeii în lupta pentru libertate națională, pentru drepturile românilor, pentru cultura românească, scopul fiind unirea tuturor românilor. Odată realizat acest scop, nu mai consideră necesară implicarea femeii în viața politică, ba chiar o dezaprobă: „Admit că spiritul vremii își reclamă drepturile sale pe toate terenurile, țin însă ca o mare nenorocire [...] dacă sguduim sanctuarul familial și încercăm să scoatem pe mama și soția română în arenele luptelor sociale și politice“⁴¹. Așa se explică faptul că, deși continuă să activeze asiduu pe tărîm cultural, ținînd conferințe și militînd pentru emanciparea culturală a femeii, în cadrul reuniunilor de femei, nu o găsim printre membrele Comitetului „Asociației pentru emanciparea civilă și politică a femeii române“, așa cum era de exemplu Emilia Rațiu⁴².

³⁵ Elena Pop Hossu-Longin, *op. cit.*, p. 153. Autoarea nu menționează anul; se pare că a fost 1906.

³⁶ Ș. Polverejan, *op. cit.*, p. 105 (Elena Pop Hossu-Longin către G. Moroianu, Deva, 21 ianuarie 1908).

³⁷ Toate diplomele de membră activă sau onorifică a diferitelor societăți sînt depuse la B.C.U., fond. cit., mss. s. 283/1, 2; I. Georgescu, *op. cit.*, p. 343. Cît privește sprijinul acordat societăților studențești, este semnificativă corespondența cu studentul Ion Scurtu privind ajutorul dat în organizarea mișcării studenților români (vezi E. Glodariu, *Activitatea Secției române a Federațiunii Internaționale a studenților „Corda Fratres“*, în *ActaMN*, XVI, 1979, p. 702, 704—705).

³⁸ L. Ghergariu, *loc. cit.*

³⁹ Elena Pop Hossu-Longin, *op. cit.*, p. 122.

⁴⁰ *Ibidem*.

⁴¹ Idem, *op. cit.*, p. 123.

⁴² E. Glodariu — M. Rațiu, *Emilia Rațiu, reprezentantă de seamă a mișcării*

Dar cea mai importantă activitate desfășurată de fiica lui G. Pop de Băsești și soția lui Francisc Hossu-Longin a fost pe tărîm național-politic.

Definitoriu pentru concepția și crezul ei politic este capitolul din volumul „Amintiri” destinat înfățișării istoricului luptelor național-politice, cu titlul „Înființarea P.N.R.”⁴³, care trece în revistă luptele naționale, rolul jucat de Partidul Național Român. Relatează totodată impresiile sale de la consfătuirea de la Turda din vara anului 1880 ținută cu ocazia adunării generale a Asociațiunii, care a reprezentat preambulul conferinței de constituire a P.N.R. ce avea să aibă loc în 1881. Subliniind însemnătatea acestei conferințe pentru mișcarea național-politică, Elena Pop Hossu-Longin scria: „S-a văzut în această întrunire a celor mai buni și luminați fii ai neamului nostru o garanție pentru luptele de viitor, cari au să fie purtate nu răzleț — și deci fără multe șanse de izbîndă —, ci îndrumate de principii stabilite pentru toate conștiințele politice la noi...”⁴⁴. Scriind apoi despre înființarea P.N.R., arăta că aceasta „a pus capăt șovăielilor ce se remarcă în luptele purtate fără sistem și organizare, crezul politic proclamat prin înfăptuirea partidului național, l-a primit toată suflarea românească...”⁴⁵.

Largă informație și o cunoaștere temeinică a realităților existente în Transilvania dovedește, atunci cînd se referă la politica și consecințele pe plan național ale politicii guvernului K. Tisza, la legile școlare și urmările lor pentru învățămîntul românesc, procesele de presă, conferințele P.N.R., mișcarea memorandistă. Referindu-se la poziția pe care trebuia s-o adopte femeile față de aceste evenimente, Elena Pop Hossu-Longin spunea: „Era deci firesc ca toate aceste frămîntări și lupte să nu lase imposibile nici femeile române, căci ca tovarășe fidele ale soților împărtaşeau și ele soarta lor și trebuiau în momente grave să aducă sacrificiile cele mai nobile pentru neamul lor”⁴⁶.

În adevăr, în timpul Memorandului Elena Pop Hossu-Longin a fost alături de tată și soț, împărtaşind cauza pentru care luptau. Ea a fost totodată prezentă alături de celelalte soții ale memorandiștilor și de alte numeroase femei la Cluj, în acele zile de început de mai 1894: a asistat la dezbateri, a împărțit cocarde, a participat la toate manifestațiile care au avut loc. Pe evantaiul pe care-l purta în acele zile au fost scrise unele reflecții pe marginea evenimentelor petrecute la Cluj, făcute de către cîțiva participanți printre care Emilia Rațiu, George Moroianu, Alexandru Vaida-Voevod, Valeriu Braniște, Emil Gavrilla, Amos Frincu, Vasile Lucaciu, Aurel Isac, Viorel Tilea⁴⁷.

Dacă a fost mereu alături de tatăl său — mă refer la faptul că avea aceleași convingeri politice și-l sprijinea în diverse acțiuni —, în preajma conferinței din 1905 nu a împărțit noile vederi politice ale lui, anume de trecere la activism, considerînd această atitudine drept o

femeilor din Transilvania, în Potaissa, Turda, 1980, p. 257.

⁴³ Elena Pop Hossu-Longin, *op. cit.*, p. 143—150.

⁴⁴ Idem, *op. cit.*, p. 144.

⁴⁵ Idem, *op. cit.*, p. 145.

⁴⁶ Idem, *op. cit.*, p. 149.

⁴⁷ B.C.U., fond Fr. Hossu-Longin, mss. sertar 283/2.

incălcare a programului din 1881⁴⁸. Aici este de recunoscut, poate, influența soțului, știindu-se că Fr. Hossu-Longin rămăsese un statornic adept al pasivismului.

A purtat, de asemenea, o corespondență intensă cu diferiți fruntași politici sau oameni de cultură: George Moroianu, Aurel Mureșianu, Teodor Mihali, Amos Frincu, Urban Jarnik⁴⁹.

Ar trebui să adăugăm la activitatea culturală, național-politică și de emancipare a femeii și pe cea publicistică (pînă în anul 1918), nu mai puțin importantă și destul de neobișnuită la o femeie în acele vremi. Pe parcurs am apelat deseori pentru exemplificări la cuvîntările și articolele publicate în presa vremii fie din Transilvania („Tribuna“, „Gazeta Transilvaniei“, „Revista Orăștiei“, „Orientul Român“, „Țara Hațegului“), fie din România („Uniunea femeilor române“, „Carpați“). Toate acestea dezvăluie, pe lângă ușurința condeiului, largul orizont cultural și aprecierea realistă a situației politice contemporane autoarei. E adevărat că o găsim mai frecvent prezentă în viața publicistică în anii de după Unire, volumul „Amintiri“ concentrînd o bună parte din articolele și lucrările ei.

Unirea din 1918 a însemnat pentru Elena Pop Hossu-Longin împlinirea idealului spre care a năzuit. Bucuria ei este exprimată în „Salutul femeilor române din Țara Hațegului“, adresat Marii Adunări Naționale: „Zi mîndră și măreață a neamului nostru, fii slăvită și salutată de focul sfînt de înălțare al sufletelor noastre! [...] În zarea largului întins grăbesc spre cetatea reamintirilor noastre [...] sute și mii să mărturisească în fața lumii întregi, că un popor de o străveche obirșie vrea să fie de astăzi înainte stăpîn pe soarta sa. Stăpîn pe sufletul său românesc încătușat de veacuri, stăpîn pe mîndria originii sale contestată, stăpîn pe prezentul și viitorul său [...]. Ne închinăm ție, măreață adunare și steagului tău sfînt, care e simbolul unirii tuturor românilor“⁵⁰.

Bucuria împlinirii acestui ideal a fost umbrită de moartea, la începutul anului 1919, la nici o lună de la marele eveniment, a tatălui ei, George Pop de Băsești.

În anii care au urmat, pe Elena Pop Hossu-Longin o vom găsi prezentă la toate adunările „Astrei“ din despărțămîntul Băsești, sprijinindu-i activitatea și ținînd conferințe pe diferite teme. Este, în continuare, membră a nenumărate organizații de femei sau societăți culturale⁵¹.

Elena Pop Hossu-Longin, cu bogata-i activitate, s-a bucurat de un real prestigiu nu numai în fața celor cu care a muncit⁵², ci și în fața celorlalți contemporani. „O femeie superioară multor, foarte multor bărbați“⁵³ o considera Nicolae Densușianu, iar un alt contemporan, evo-

⁴⁸ I. Georgescu, *op. cit.*, p. 120.

⁴⁹ B.C.U., fond Fr. Hossu-Longin, mss. sertar 283/1, 2; Corespondență Fr. Hossu-Longin, vol. VIII; fond Amos Frincu, mss. sertar 356/4; I. Georgescu, *op. cit.*, p. 120, 329.

⁵⁰ Elena Pop Hossu-Longin, *op. cit.*, p. 114—116.

⁵¹ S-a stins la Băsești, la 15 mai 1940, în vîrstă de 78 ani.

⁵² La congresul de unificare a reuniunilor și de creare a Uniunii femeilor române din Transilvania a fost aleasă vicepreședintă, președintă fiind Maria Baiulescu.

⁵³ I. Georgescu, *op. cit.*, p. 32—33.

cîndu-i personalitatea, o considera „cel mai reprezentativ tip al femeii române din acea vreme”⁵⁴. Urmărindu-i întreaga activitate, se poate afirma că cele două caracterizări nu sînt exagerate, Elena Pop Hossu-Longin reușind, alături de celelalte reprezentante ale feminismului românesc transilvănean, să ridice întreaga mișcare feministă din care făcea parte, să o pună în slujba realizării idealului național: unirea tuturor românilor. De aici prestigiul și prețuirea de care s-a bucurat în ochii contemporanilor și omagiul adus de urmași.

EUGENIA GLODARIU

ELENA POP HOSSU-LONGIN ET LE MOUVEMENT FÉMINISTE DE TRANSYLVANIE

(Résumé)

On présente les aspects plus importants de l'activité d'Elena Pop Hossu-Longin, personnalité connue du mouvement féministe de Transylvanie: son travail au cadre de la Réunion des femmes de Sălaj et particulièrement son activité déroulée sous les auspices de la Réunion des femmes roumaines du comitat de Hunedoara, ses efforts destinés à promouvoir l'industrie ménagère, à stimuler les métiers nationaux, à créer à Orăștie (1902) le premier atelier à tisser.

Elena Pop Hossu-Longin a déployé une activité soutenue pour l'„Astra” ainsi que pour d'autres sociétés culturelles. Elle a milité pour l'émancipation culturelle des femmes, cherchant à convaincre l'opinion publique concernant le rôle que la femme devait avoir dans la société et a participé activement au mouvement national-politique de la seconde moitié du XIXe siècle. Il est aussi à mentionner sa correspondance avec plusieurs personnalités connues et sa riche activité de publiciste.

Toutes ses activités ont été vouées à l'idéal unique — la défense de l'identité nationale et la réalisation de l'unité politique du peuple roumain.

⁵⁴ A. Gociman, *Femeia română și ideea națională*, în *Piatră de hotar*, nr. 8—9, 1936, p. 39.